

УДК 82-1:821.161.2

ББК 83.3 (4 Укр.)6

ТИП АВТОРА У НЕРЕФЕРЕНТНІЙ ЛІРИЦІ**О. С. Деркачова**

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57; тел. +380(342)59-60-74;
e-mail: olga_derkachova@ukr.net*

У статті охарактеризовані типи автора у сучасній українській ліриці. Акцент зроблений на нереферентній ліриці. Виділено два типи авторів: автор-трікстер та автор-художник. Визначено їх спільні та відмінні риси.

Ключові слова: *нереферентна лірика, тип автора, автор-трікстер, автор-художник.*

Нереферентна лірика містить стильові моделі, що точно не співвідносять зображуване із зображеним, у ній відбувається процес творення не світу як тексту, а тексту як світу. Нереферентній ліриці відповідають знаки-символи, художні образи такої лірики змінюють зображуване, а сам художній світ перетворюється на символ. Особливістю такої лірики є те, що слова отримують інше значення, перестаючи бути тотожними самі собі.

С. Н. Руссова пропонує таку типологію образу автора у ліричному тексті: автор-писар, автор-секуляризований пророк, автор-ізгой, автор-художник, автор-ремісник, автор-трікстер, автор-окрема людина [1, 28]. Щодо лірики, починаючи з 80-х, то дослідниця наголошує на домінуванні типу автора-трікстера.

Трікстер – божество, дух, людина, антропоморфна істота, поведінка яких випадає з системи загальноприйнятих правил поведінки. Особливістю трікстера є те, що він порушує закони і правила, але досягає позитивного ефекту. Трікстер асоціюється із хитрістю, обманом, з нього часто сміються. Він може міняти стать, ставати гомосексуальним, він здатний до перевтілень. Він може бути комічним дублером іншого героя. Він часто стає причиною різноманітних конфліктів. Особливого розвитку цей персонаж набуває у карнавальній культурі. Гра руйнує традиційний взаємозв'язок автора і читача на рівні самого тексту: руйнується істинність висловлювання та його інформативність, семантична зв'язність тексту, десакралізація художньої творчості та автора [1, 266]. У поетичному тексті під трікстером варто розуміти того, хто порушує правила, сталий світопорядок і витворює свій, абсолютно інший світ.

Автор-трікстер намагається зруйнувати ціннісні стереотипи, змінити сталі уявлення та сприйняття:

*Закіптюжений ангел живе у друкарні,
наче промінь стрибає в дівочі люстерка,*

*на губах залишає цілунки безкарні –
безшелесний, мов тінь, і липкий, мов цукерка...[2, 16]*

У цитованому уривку автор-трікстер розповідає про янгола-навпаки, руйнуючи звичні асоціації, пробує олюднити його, тому він «закіптюжений», працює у друкарні. Також можемо спостерігати не лише олюднення янгола, а й ототожнення себе з ним:

*Трагічно вигинаючи роти,
В пісенний ірій вирушають барди.
Злетів і я, розхриставши пальто,
Розкинув руки, вивернув повіки,
Колись людина, а тепер ніхто,
Облізлий ангел, знуджений каліка...[3, 29]*

Автор моделює ситуацію наступним чином. Усе у леті: міста, люди, комахи, речі. Автор грається, перевтілюється, хоче, як і барди, потрапити у вирій. Натомість вже бачимо не атвора, а облізлого янгола.

Автор може і не називати прямо янгола, даючи лише натяк. Таким натяком є, наприклад, крила:

*текст як відмазка – живеш і листаси
мнешся понуро з ноги до ноги
старість не радість
і радість не старість
все що зосталось
крила й борги...[4, 23]*

Автор створює ілюзію несправжності тексту – «текст як відмазка», тобто світ реальний кращий. Але одразу заперечує це, говорячи, що все, що лишилися, – це борги і крила.

Автор-трікстер пояснює нівелювання образу янгола змінами ціннісних орієнтирів, хаосом, що панує у світі:

*Тут ненависті та прокльонів
значно більше за двісті вольт.
Іграшковий ангел, як поні,
Із люцифером грає в гольф [5, 20]*

Автор доводить, що у світі все перевернуто догори ногами, що тут немає нічого святого, зруйновано всі цінності та ідеали, на першому місці – ненависть. Світ зруйновано, тому янгол грає з люцифером у гольф.

Автор-трікстер надає словам та образам іншого значення.

*Покрутить ноги нам Амур,
а руки – барабанна слава.
Чи протанцюєш вальсотур,
коли в очах дитя криваве? [5, 18]*
*Твердь аксіом погорить. Згине гавкіт.
І воскресне мармуровий Ліст.
Вірю: зойки жахітливі Мавки
ще розбудять туші сонних міст! [5, 68]*
*В реторті вариться коктейль –
твоя й моя першооснова...*

Я – Фауст, Гамлет, Вільгельм Тель!

Я сплю на небі! [2, 9]

У цитованих уривках є значна кількість інтертекстуальних образів: Амур, Ліст, Мавка, Фауст, Гамлет, Вільгельм Тель, але вони починають жити іншим життям, зв'язок між первісним значенням і теперішнім практично втрачається.

Автор-трікстер також грається з реальним і вигаданим, переставляючи їх місцями:

ти можеш прочитати сьогодні

що він був придурком

боявся режиму ховався в дурдомі

але ти не вір маленька –

усі ці задрипані літературознавці –

вони просто відпрацьовують

свій щоденний ранковий гот-дог... [6, 8]

Тут маємо стоврення світу навпаки-ненавпаки. Автор розповідає про поета Сосюру як про автора чудових поезій і одночасно про епізоди його біографії, заперечуючи їхню справжність, намагаючись протиставити невлаштовуючу його реальність власноствореному світові.

Автор-трікстер також ховається за різні маски, граючи різноманітні ролі:

Я ремісник сонетів. Я штукар,

Музичної шкатулки витівник...

Закинь монетку – і прийми удар

Солодкий віриш, проклятий медівник.

Або не так. Я голос, що пече,

Я позапростір, втілений у плоть.

В мені, як світ незгоєний, пече

Прозора кров... [7, 5]

Автор називає себе ремісником, штукарем, витівником, голосом, позапростором. Він різний і водночас зовсім не такий, яким його уявляють.

Не таким, яким його уявляють, є навколишній світ:

Гумозна руїна з волоссям твоєї

Коханої зизо косує звідтіль,

Де сиплеться тьмяних пилюг заметіль

На очі розбитої в м'ясо ідеї... [8, 16]

Тут автор хоче нам показати спотворений реальний світ, довівши до абсурду зображуване, поєднавши найдорожче з потворним.

Частим також є протиставлення «я» натовпу, плюси видаються за мінуси і навпаки, звучить невдоволення зовнішнім світом, який показаний як такий, де немає місця світлому, такий, де панують жорстокість та агресія.

Отже, автор-трікстер з'являється з кількох причин: щоб заперечити старі ідеали, довести, що світ реальний нічого не вартий, протиставити світ реальний та світ у тексті, визначити своє місце у світі і свою позицію.

Доволі часто такий автор звертається до релігійної символіки, міняючи акценти. Наприклад, вже згадувані «закіптюжений ангел» Андруховича, крила Андрусяка.

Також у нереферентній ліриці 80-90-их присутній тип автора-художника. Для такого типу автора духовне переважає над матеріальним, він намагається показати взаємодію внутрішнього і зовнішнього світу людини. Автор-художник не творить, а перетворює світ [1, 118], не переставляючи місцями чорне і біле. Важливе місце відводиться опису творчого процесу – він сприймається як сакральне, а не як блазнювання. Частим є звернення до природи, а релігійна символіка є звичною, сталою. Автор-художник представлений у текстах І. Римарука, С. Вишенського, М. Кіяновської, частково в І. Андрусяка та у Ю. Бедрика.

*я дозволяю тобі все
бо сосна дозволяє вивірці
перегони з осіннім вітром
я дозволяю тобі все
бо творець дозволяє блазневі
прикидатися першотворцем [9, 14]*

Цікавим є у поезії згадка про трікстера, якому творець дає погратися у першотворця.

Автор-художник намагається поєднати, взаємоузгодити природу, людину і реальність:

*Місто, дерево і душу снігопадом оповито» [9, 99].
вранці я блукаю над озером
і питаю бродячих псів
навіщо нищите падолист
потім повертаюсь додому
і питаю сову параску
де ти літала сьогоніч [9, 78]*

У поетичних текстах Римарука постійно присутня природа, але вона не персоніфікована, автор наче малює її. Частим є використання релігійної символіки:

*Кельнерко! Каву для трьох:
Віршник, Художник і Бог –
Мудрі, як діти [9, 96]*

Автор-художник намагається вийти з хаосу і створити новий світ. Якщо, наприклад, А. Охрімович зосереджується на найпотворнішому у реальності, то С. Вишенський наче взагалі не бачить його, витворюючи свою реальність.

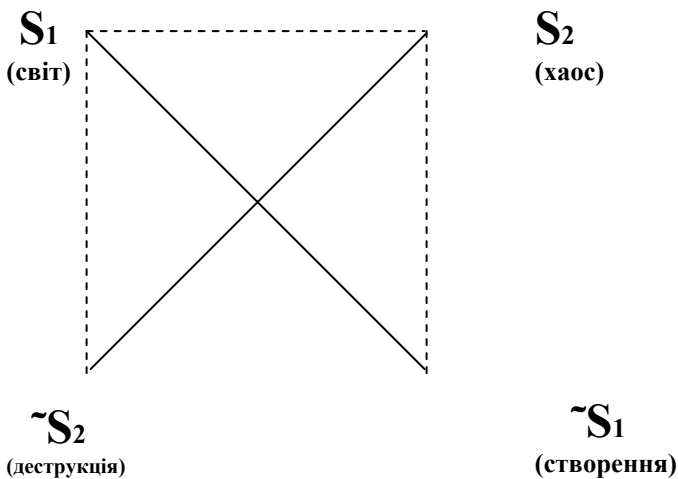
*За облонкою –
доки не руйнуєш –
зелено.
За обр'ями –
доки триває вічність –
перше й останнє проміння [10, 11]*

Автор-художник оповідає про те, що було до створення світу і що є тепер. Новий світ – абсолютно інший, тому слова втрачають своє первісне значення:

*Гайда питати в колобка,
чому він з полюсів холоде:
лисиця – зав'язь язика,
що в рудизні відлуння тоне [10, 15]*

Автор-художник також використовує інтертекст, так само надаючи звичним образам абсолютно нового значення.

У неререферентній ліриці 80-90-х іде процес руйнування старого світу, перетворення його на хаос і створення нового світу. У семіотичному квадраті маємо наступні відношення:

Світ – хаос – відношення протилежності,
Світ – створення світу, хаос – руйнування – суперечності,
Світ – руйнування, хаос – створення світу – імплікації,
Руйнування – створення – субконтрарності.

Під S1, ~S1 розуміємо образи, що виражають процес світотворення, під S2, ~S2 розуміємо образи, що виражають деструктивні процеси.

Для автора-художника світ \neq хаос, для автора-трікстера світ = хаос. Якщо перший показує інший світ, то другий намагається переконати, що хаос – це і є світ.

Отже, можемо визначити такі основні особливості автора-трікстера: гра у хаос, деструкція старого світу, абсурдність реальності, реальність – це ілюзія, а ілюзія – це реальність, девальвація первісного значення слова, акцент на потворному, девіації, поет – не митець. Для автора-художника властиве наступне: світ – це не безлад, акцент на прекрасному, створення іншого світу, зміна первісних значень слів, не акцентовано на девіантній поведінці, поет – це митець.

Література

1. Руссова С.Н. Автор и лирический текст. – Москва, 2005. – 312 с.

2. Андрухович Ю. Екзотичні птахи та рослини. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2002. – 112 с.
3. Охрімович А. Замкнутий простір. – Львів: Кальварія, 2002. – 148 с.
4. Андрусак І. Дерева і води. – Харків: Акта, 2002. – 78 с.
5. Процюк С. Апологетика на світанку. – Ужгород: Гражда, 1995. – 108 с.
6. Соловей О. Конуси і дирижаблі. – Донецьк: OST, 2006. – 56 с.
7. Кіяновська М. Книга Адама. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2004. – 96 с.
8. Бедрик Ю. Цвіт геральдичний та інші поезії. – Київ: Факт, 2004. – 176 с.
9. Римарук І. Бермудський трикутник. – Київ: Брама, 2007. – 112 с.
10. Вишенський С. Змова дзеркал. – Київ: Юніверс, 2005. – 352 с.

TYPE OF THE AUTHOR IN NON-REFERENT POETRY

O.S. Derkachova

*Precarpathian Vasyl Stefanyk National University, Ivano-Frankivsk,
st. Shevchenko, 57; Tel. +380(342)59-60-74;
e-mail: olga_derkachova@ukr.net*

The types of the author in the modern Ukrainian poetry are characterized. Non-referent poetry is highlighted. Two types of the author are distinguished; they are the author-trickster and the author-artist. Their differences and common features are defined.

Key words: *non-referent poetry, type of an author, author-trickster, author-artist.*